
PRISTUP ACCESSING
NAUČNIMA INFORMACIJAMA SCIENTIFIC INFORMATION
U SRBIJI IN SERBIA
- ISKUSTVO - FIVE YEARS
NAKON PET GODINA EXPERIENCE

Biljana Kosanović, *Narodna biblioteka Srbije, Beograd*

Sadržaj - Najveći deo nabavke inostranih naučno-tehničkih informacija se u Srbiji obavlja posredstvom Konzorcijuma biblioteka Srbije za objedinjenu nabavku (KoBSON). U radu je dat pregled pretplaćenih informacionih izvora uključujući i statističke pokazatelje stepena iskorišćenosti. Posebno su istaknute i mogućnosti koje servis nudi istraživačima u Srbiji. Prikazana su poređenja situacije u Srbiji, s članicama programa eIFL i zemljama iz okruženja. Takođe su predstavljene i ostale aktivnosti koje se odvijaju u okviru KoBSON-a kao i naredni koraci koji će biti preduzeti radi povećanja iskorišćenosti pretplaćenih resursa.

Abstract - The largest part of the acquisition of foreign scientific and technical information in Serbia is carried out through Consortium of Serbian Libraries for Coordinated Acquisition (KoBSON). In this article an overview of all subscribed resources is given, followed by basic statistical data about their usage. Some possibilities of the KoBSON service offered to the research community on Serbia are pointed out. In addition, situation in Serbia regarding accessibility of scientific information is compared to the conditions in neighboring countries, as well as countries participating in eIFL program. Recent activities within KoBSON, as well as the future activities aimed at more effective use of subscribed resources, are also reviewed.

1. UVOD

Razvoj računarske tehnologije, a posebno Interneta, izazvao je poslednjih godina krupne promene u podršci pristupu naučnoj literaturi [1]. Svet se približio ostvarenju predviđanja da će celokupno periodično, a i ostali vidovi, naučnog izdavaštva imati elektronsku formu. Međutim, te očekivane i željene promene praćene su velikim porastom obima naučne produkcije, stalnim rastom cena časopisa i povećanim zahtevima korisnika za jednostavnim pristupom nezavisnim od mesta i vremena. Naučne biblioteke tako su suočene s obavezom da za ograničena sredstva obezbede svojim korisnicima što više izvora te vrste na način koji zahteva minimalan utrošak

vremena za pronalaženje traženih izvora.

Kao i mnoge biblioteke u svetu [2, 3], u Srbiji smo na taj izazov odgovorili formiranjem konzorcijuma, savremenog oblika organizovanja. KoBSON - Konzorcijum biblioteka Srbije za objedinjenu nabavku, funkcioniše u našoj zemlji već pet godina [4]. Osnivači su Narodna i univerzitetske biblioteke, a obuhvaćene su i samostalne biblioteke naučnoistraživačkih ustanova (fakulteta i instituta). Za predstavnika u pregovorima, kako sa izdavačima, tako i sa finansijerom, kao i upravljanje sistemom, uključujući programsku podršku, određena je Narodna biblioteka Srbije.

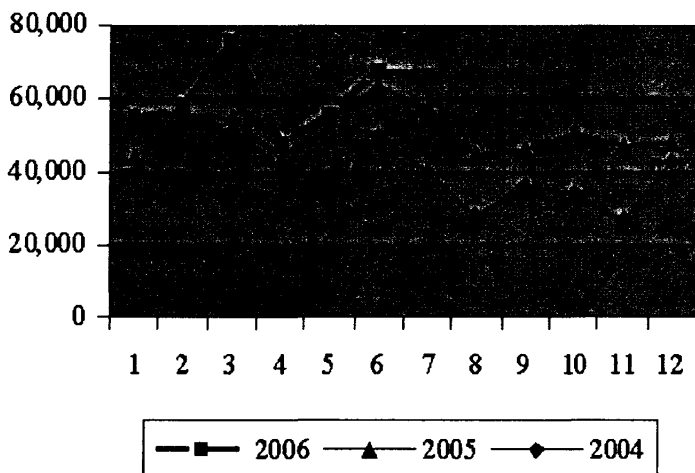
Osnovni cilj formiranja KoBSON-a je racionalizacija ulaganja u nabavku naučne literature (baza podataka, časopisa i knjiga). Taj cilj ostvarujemo (1) zadovoljavanjem potreba i unapređivanjem komfora korisnika za sve istraživače na ukupnoj teritoriji Srbije, (2) nastojanjima da izvore i servise koje pretplaćujemo obezbedimo po što nižoj

цени i pod što povoljnijim uslovima plaćanja i (3) praćenjem i evaluacijom iskorišćenosti pretplaćenih izvora. Cilj evaluacije je optimizacija nabavke koja se ostvaruje objedinjavanjem informacija o potrebama korisnika, cenama servisa, uslovima plaćanja i iskorišćenosti pretplaćenih izvora.

2. USLUGE KORISNICIMA

Nabavka je potpuno podređena potrebama istraživačkih institucija u zemlji. Godišnjim pretplatama prethodi anketa koja se sprovodi preko biblioteka zainteresovanih institucija. Istovremeno radimo na unapređivanju komfora korisnika, vodeći računa o brzini i stalnosti pristupa pretplaćenim izvorima. Radi toga oformljen je zaseban portal (www.nbs.bg.ac.yu/KoBSON) na web prezentaciji

Narodne biblioteke Srbije. Portal nudi neophodna obaveštenja o pretplaćenim sadržajima, projektima u kojima Konzorcijum učestvuje, kao i predavanjima i prezentacijama iz oblasti razmene naučnih informacija. Broj poseta ovom portalu se stalno povećava, da bi se ove godine stabilizovao na 2500 poseta na dnevnom nivou (slika 1).

Slika 1. Broj pristupa KoBSON stranici po godinama i mesecima

Uprkos dobroj poseti, portal se stalno unapređuje u čemu učestvuju i sugestije korisnika o potrebama naučne zajednice u Srbiji. Najveći broj istraživača koristi servis ELEČAS, gde pored podataka o impakt faktoru, elektronskoj i dostupnosti u papirnoj formi određenog naslova, korisnik ima na

raspolaganju i direktan link do uredništva časopisa u kome eventualno želi da publikuje.

Ono što nije uobičajeno za javni servis, je da na KoBSON web stranici nema broja telefona. To predstavlja naš pokušaj da s

našim korisnicima i kolegama komuniciramo elektronski, jer to smatramo sigurnijim i što je još važnije efikasnijim.

KoBSON portal dostupan je bez ikakve nadoknade i autentifikacije svima sa akademskog IP domena u Srbiji. Iz inostranstva dostupne su samo osnovne informacije o konzorcijumu.

Od 2004. godine korisnicima je omogućen i udaljeni pristup ("od kuće", posredstvom komercijalnog provajdera) i to pod istim uslovima kao i iz IP prostora akademske mreže. Jedini dopunski zahtev sastoji se u tome da korisnik potpiše licencu o uslovima korišćenja [5] i preda je bibliotekaru svoje institucije. Ovaj vid osiguranja neophodan je da bi se sprečile zloupotrebe sistema, koje se prvenstveno odnose na neumereno preuzimanje (*"NEĆU PREUZIMATI na svoj računar celokupne sveske časopisa (puni tekst*

časopisa, od korica do korica), jer je to protivno potpisanoj licenci"). Istovremeno, na taj način se KoBSON obezbeđuje da će poštovati sve obaveze koje ima prema stranim izdavačima sa kojima se ugovori o nabavci potpisuju. Ovaj vid pristupa koriste i istraživačke organizacije koje nisu na akademskoj mreži i kakvih u Srbiji na žalost još uvek ima. U ovom režimu do danas imamo registrovanih 8000 istraživača iz Srbije, što je manje od trećine ukupnog broja registrovanih istraživača prema poslednjem popisu [6] Republičkog zavoda za statistiku (oko 22000 istraživača i oko 8000 poslediplomaca). Iz ovih podataka da proističe prioritetni zadatak KoBSONa u narednom periodu da poveća broj obaveštenih istraživača, kako bi se ovaj modalitet proširio na što veći deo istraživačke zajednice. Pritom je za očekivati, naravno, da većina istraživača i dalje koristi naše servise iz akademske domena, pošto državni univerziteti svojim zaposlenima omogućavaju besplatan *dial-up*.

3. SADRŽAJI KOJI SE NUDE POSREDSTVOM KOBSON-A

KoBSON trenutno obezbeđuje korisnicima preko 16.500 stranih naučnih časopisa u elektronskoj ili papirnoj formi, a taj broj nastojimo i dalje da povećavamo. Kolekcija časopisa koja se nudi korisnicima u Srbiji se u visokom procentu pre pokriva (slika 2) sa listom časopisa Web of Science (WoS;

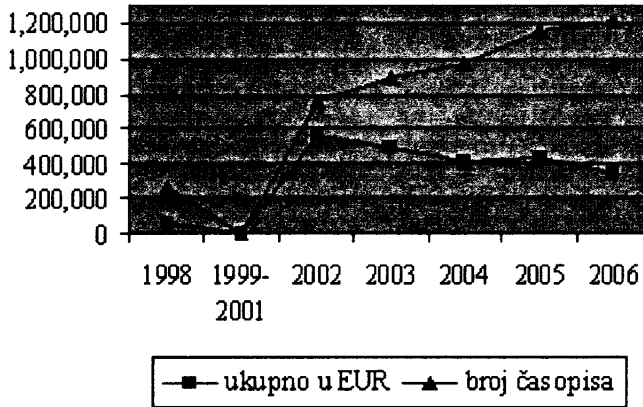
sva tri citatna indeksa u izdanju Institute of Scientific Information, Philadelphia), a koji obuhvata objektivno najznačajnije svetske časopise. Taj izvor se u mnogim svetskim bibliotekama koristi za vrednovanje kolekcije. Prvi put, od ove godine korisnicima je na raspolaganju i kolekcija elektronskih knjiga.

	WoS	KoBSON	%
društvene nauke	1354	1087	80.28
humanističke nauke	46	39	84.78
inženjerstvo i tehnologija	1065	727	68.26
medicinske nauke	2088	1451	69.49
poljoprivredne nauke	355	231	65.07
prirodne nauke	3148	2125	67.50

Slika 2. Pokrivenost WoS disciplina izražena brojem naslova

Celokupan projekat od samog početka finansira isključivo Ministarstvo nauke i zaštite životne sredine, a budžet se svake godine uvećava srazmerno povećanim potrebama istraživačke zajednice (slika 3). KoBSON ima obavezu da polaže račune Ministarstvu kao finansijeru o svojoj opravdanosti i efikasnosti, što i čini redovnim

izveštavanjem. Predstavnici Ministarstva nauke su u više navrata izrazili zadovoljstvo realizacijom projekta, a time i spremnost na njegovo kontinuirano finansiranje [7, 8]. U narednom periodu planirano je i uključivanje ostalih ministarstva, pre svega Ministarstva prosvete i sporta i Ministarstva zdravlja.

slika 3: Budžet KoBSON-a i broj časopisa u papirnoj formi

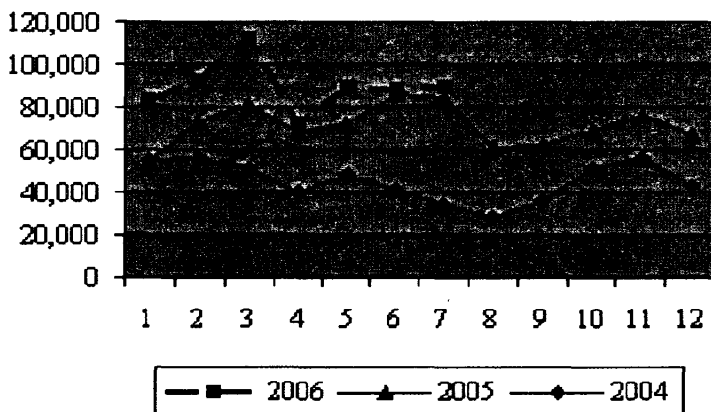
4. EVALUACIJA SISTEMA

Racionalizacija nabavke, kao osnovni cilj KoBSON-a, ne bi bila ostvarljiva bez optimizacije nabavke zasnovane na odgovarajućim podacima i tehnikama. U saradnji sa izdavačima pretplaćenih elektronskih servisa Konzorcijum sprovodi redovnu aktivnost praćenja iskorišćenosti pretplaćenih izvora. Ovi podaci javno su dostupni. Neki od pokazatelja prate se na nivou Republike u celini, dok se drugi prikupljaju na nivou pojedinih istraživačkih ustanova.

Broj preuzetih dokumenta (*download*) raste, mada se uočava da se početna neverica u opstanak projekta polako gubi, i da korisnici sada sve više preuzimaju samo literaturu koja im je potrebna (slika 4). Protekle, 2005 godine, istraživači u Srbiji preuzeli su oko 900.000 članaka u vidu punog teksta. Jedan od pokazatelja iskorišćenosti (optimizacije) izražen je cenom pojedinačnog članka koja

u Srbiji iznosi 0.5 EUR. Za neke od izdavača (Elsevier, Science Direct) ta cena je veoma niska i u svetskim okvirima, što smatramo potvrdom opravdanosti ulaganja u KoBSON.

Kako bismo iskoristili sve mogućnosti udruženog nastupa u nabavci, 2002. godine smo pristupili međunarodnom konzorcijumu eIFL (Electronic Information for Libraries) [9]. eIFL okuplja zemlje u tranziciji, a pri objedinjavanju pretplate uvažava platne mogućnosti članica izražene nacionalnim dohotkom. Članstvo u eIFL-u omogućilo nam je da pratimo sve novine u elektronskom naučnom izdavaštvu, kao i da steknemo neophodne rutine u ostvarivanju svojih prava u odnosima sa izdavačima. Takođe je od koristi i to što se zemlje članice eIFL-a redovno međusobno porede prema ostvarenom napretku u pristupu naučnoj literaturi.

Slika 4. Broj preuzetih članaka u punom tekstu po godinama i mesecima

Prošle godine UNESCO je sproveo istraživanje o mogućnostima pristupa naučnoj literaturi u zemljama Zapadnog Balkana [10].

Rezultati (slika 5) ukazuju da je stanje u Srbiji bolje nego u zemljama u okruženju.

	Connectivity	E-Journals	Libraries	e-Publishing
Albania	√	√	√	√
Bos & Herz	√	√√	√√√	√
Croatia	√√√√	√√√√	√√√√	√√
Macedonia	√√	√	√√	√
Montenegro	√√√√	√	√√	√
Serbia	√√√√√	√√√√√	√√√√	√√√

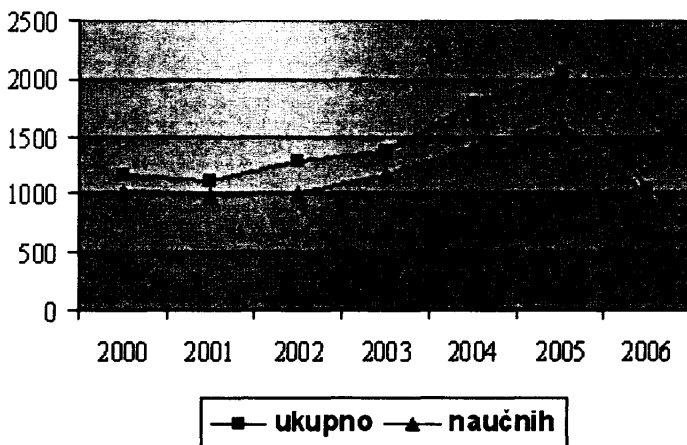
slika 5. UNESCO izveštaj o pristupu naučnoj literaturi

5. PROMOCIJA DOMAĆIH ISTRAŽIVANJA

U okviru redovnih aktivnosti KoBSON evidentira sve radove domaćih istraživača objavljene u WoS, a meta-podatke o tim radovima predstavlja domaćoj naučnoj javnosti na svom portalu. Od iduće godine spremamo se da izgradimo digitalnu arhivu ovih radova u celini. Broj tih radova poslednjih

godina konstantno raste, da bi u 2005. godini prešao granicu od 2000 (slika 6).

Od 2005. godine počeli smo sa dodelom DOI (*Digital Object Identifier*) brojeva člancima iz naših najznačajnijih naučnih časopisa. Za sada ovaj servis obuhvata svega 11 naslova,

slika 6: Broj radova istraživača iz Srbije u WoS

ali se nadamo da će se taj broj u narednoj godini značajno uvećati. Svi radovi uključeni u ovaj sistem pretraživi su preko Google Scholar-a [11]. Linkovi do njih vode iz većine

svetski relevantnih baza podataka, kao što su Chemical Abstracts, Medline, SCOPUS, WoS, itd.

6. ZAKLJUČAK

Dosadašnja iskustva iz rada KOBSON-a vrlo su povoljna. Za manje novca nego u prošlosti sada se u Srbiji pretplaćuje znatno više međunarodnih naučnih časopisa, uključujući i one najvišeg kvaliteta. Uspješnost KOBSON-a vidljiva je i na međunarodnom planu. U prvoj godini delovanja KoBSON je u okviru eIFL-a zauzimao 32. mesto od 40 zemalja s obzirom na odnos broja preuzetih članaka i cene pretplaćenih izvora, što se koristi kao pokazatelj uspešnosti članica. Ove godine zauzeli smo 6. mesto. Istovremeno smo prepoznati kao članica koja je razvila najjaču tehnološku podršku pristupu informacijama i kao takvi bili angažovani u prenosu iskustava na druge zemlje iz regiona.

Svesni smo toga da se sistem može dalje racionalizovati. Naročito je potrebno povećati iskorišćenost pretplaćenih izvora. Analize pokazuju da ponuda u mnogim naučnim disciplinama prevazilazi potražnju istraživača. Uverili smo se da je tako i zbog nedovoljne

obaveštenosti i tehnološke obučeniosti istraživača u korišćenju elektronskih izvora. Zato je aktivnost Konzorcijuma bila usmerena i na obaveštavanje i edukaciju istraživača. U proteklih pet godina KoBSON je organizovao 142 prezentacije istraživačima i to u svim univerzitetskim centrima u Srbiji. Oni koji su za to izrazili najviše interesovanja, npr. Medicinski fakultet u Beogradu, imali su i dopunske intenzivnije kurseve.

Drugu "unutrašnju rezervu" vidimo u unapređivanju praćenja iskorišćenosti. Do sada smo se oslanjali na monitoring pristupa i preuzimanja sadržaja, ali planiramo da koristimo i podatke o tzv. aktivnoj, odnosno realnoj iskorišćenosti pretplaćenih časopisa, tj. njihovom impaktu (citiranosti) u domaćoj naučnoj periodici. Uslov za to je povezivanje naših informacija s informacijama iz drugih domaćih izvora, prvenstveno citatnih informacija, na što ćemo usmeriti naš razvoj u predstojećem periodu.

LITERATURA

- [1] Kumbar M.F., "Consortia for Management College Libraries in the E-Publishing Era : A Proposal", *Proceedings 6th MANLIBNET National Convention*, Janakpuri, New Delhi (India), 2004
- [2] Madacki S., "From dusty storage to library without walls : librarian in Wonderland", *Proceedings American Library Association Annual Conference*, San Francisco (USA), 2001
- [3] Peters T.A., "Agile Innovation Clubs", *Journal of Academic Librarianship*, vol. 27, br. 2, str.149-152, 2001
- [4] Kosanović B., "Koordinirana nabavka inostranih izvora naučno-tehničkih informacija u Srbiji: stanje i perspektive", *Infoteka*, vol. 3, br. 2, str. 55-63, 2002
- [5] Licenca za otvaranje Proxy naloga u celini je dostupna na: <http://nainfo.nbs.bg.ac.yu/kobson/doc/Proxy/licenca.pdf>
- [6] Republički zavod za statistiku: "Naučnoistraživačka delatnost, Tabela T1: Broj i vrsta organizacija, zaposleni naučni radnici istraživači po polu; podaci za 2002-2005", dostupno na; <http://webrzs.statserb.sr.gov.yu>
- [7] "To što danas imamo, zahvaljujući KoBSON-u, predstavlja veliko blago", *Visokoškolske biblioteke*, vol. 1, br. 85, str. 1-4, 2004
- [8] Sedmak A., "Tehnološki razvoj - pretpostavka ukupnog razvoja zemlje", *Visokoškolske biblioteke*, vol. 2, br. 5, str. 1-5, 2005
- [9] Vogt S., "Still building bridges", *Information World Review*, br. 195, str. 14-16, 2003
- [10] Ballantyne P., "Accessing and Disseminating Scientific Information in South Eastern Europe", UNESCO, Regional Bureau for Science in Europe, May, 2005
- [11] Šahović-Mišić S., "Saradnja Univerziteta u Beogradu, Narodne biblioteke Srbije, Univerzitetske biblioteke Svetozar Marković i servisa Google Scholar", *Visokoškolske biblioteke*, vol. 3, br. 3, str. 18-20, 2003